

AİLE VE MANEVİ DESTEK HİZMETLERİNİN FONKSİYONLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇÖZÜMLEME*

A QUALITATIVE ANALYSIS ON THE FUNCTIONS OF FAMILY AND SPIRITUAL SUPPORT SERVICES

AYŞE BETÜL BALIKÇI

DR.
YALOVA İL MÜFTÜLÜĞÜ
aysebetulbalikci@gmail.com

Öz:

Bu çalışmanın amacı, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yer alan aile ve dini rehberlik bürolarının manevi destek hizmetlerini analiz etmektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi ve doküman analizi stratejisinden yararlanılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığının Din Hizmetleri Raporlarından ve Konya ve Yalova il müftülüklerinin web sayfalarından istifade edilmiştir. Veri kaynaklarına açık erişim sağlanabildiğinden etik açıdan izin almaya gerek görülmemiştir. Çalışmada Aile ve Dini Rehberlik bürolarına her geçen gün başvuruların arttığı, kişilerin istedikleri her konuda büroya başvuruda bulunabildikleri görülmektedir. Aile ve Din Rehberlik bürolarının proje odaklı çalıştıkları, projelerin güncel konu ve sorunlara yönelik olarak gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Türkiye geneli tüm il müftülüklerinde eş zamanlı ve eş güdümlü sistematik ve yenilikçi projelerin uygulandığı ve ulaşılan kişi sayısının her geçen yıl artmakta olduğu verilerden elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarının aile ile ilgili problemlerin tartışıldığı akademik ve resmi ortamlarda sunulması, bu alanda akademik çalışmaları olan akademisyenlerle hem de bu alanda görevi olan bürokratlarla sonuçların tartışılması önerilmektedir. Elde edilen sonuçların aile politikalarının ve mevzuatının düzenlenmesinde yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Aile, Manevi Destek, Din Eğitimi, Nitel Araştırma, Aile Büroları

Abstract:

The aim of this study is to analyze the spiritual support services of family and religious guidance offices within the Presidency of Religious Affairs. Qualitative research method and document analysis strategy were used in the study. Religious Services Reports of the Presidency of Religious Affairs and the websites of Konya and Yalova provincial mufti's offices were used. Since open access to data sources was provided, it was not deemed necessary to obtain permission from ethical perspectives. In the study, it was observed that applications to Family and Religious Guidance offices are increasing day by day and people can apply to the office on any subject they want. It is understood that Family and Religious Guidance offices work project-oriented and projects are carried out on current issues and problems. It was obtained from the data that systematic and innovative projects are implemented simultaneously and coordinated in all provincial mufti's offices throughout Turkey and the number of people reached is increasing every year. It is recommended that the research results be presented in academic and official environments where family-related problems are discussed and that the results are discussed with both academics who have academic studies in this field and bureaucrats who are on duty in this field. It is thought that the obtained results will guide the regulation of family policies and legislation.

Keywords: Family, Spiritual Counselling, Religious Education, Qualitative Research, Family Offices.

MAKALE TÜRÜ ARTICLE TYPE	GELİŞ TARİHİ RECEIVED	KABUL TARİHİ ACCEPTED	YAYIN TARİHİ PUBLISHED	ORCID NUMARASI ORCID NUMBER
Araştırma Makalesi/Research Article	03.02.2024	09.02.2025	30.06.2025	0000-0002-7806-3787
İNTİHAL/PLAGIARISM		DOI NUMARASI/DOI NUMBER		
Bu makale intihal tarama programıyla taranmıştır. This article has been scanned via a plagiarism software.		https://doi.org/10.62188/ilahiyat.1431274		
ATIF/CITE AS				
Balıkçı, Ayşe Betül. “Aile ve Manevi Destek Hizmetleri / Family and Spiritual Support Services”. <i>ilahiyat</i> 14 (Haziran/June 2025): 137-157.				

* Bu çalışma, yazarın "Diyanet İşleri Başkanlığının Gençlik Alanında Yaptığı Manevi Danışmanlık Hizmetlerinin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Aile, kişinin günlük yaşamına etki eden temel unsurlardan birisidir. Kişiler, bebeklikten itibaren ilk öğrenmelerini aile içerisinde öğrenirler. Aile ne kadar sağlıklı olursa aile üyelerinin gelişimi ve hayata bakışı da o derece olumlu ve sağlıklı olur. Günümüzde aile önceki dönemlerden farklı olarak bir takım zorluklar ve yeni durumlarla karşı karşıyadır. İletişim eksiklikleri, aile içi çatışmalar, stres vb. pek çok faktör ailelerin manevi açıdan desteklenme ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Ailelerin sağlıklı hale gelebilmesi için sorunların üstesinden gelme ve problemleri çözme becerilerinin geliştirilmesinde manevi destek hizmeti etkili olmaktadır¹. Manevi destek, kişinin kendisini ve diğerlerini içsel olarak motive etmesi için gerekli olan değerler, tutumlar ve davranışlardır. Manevi dinî temsilciler, kişilere karşılaştıkları olaylarda olumlu yüklemelerde bulunup karşılaştıkları olumsuz durumlarla baş etmelerine yardımcı olmaktadır. Dinî inanç, bağlılık ve maneviyatın sağlıklı yaşamada etkisinin yanı sıra öznel iyi oluş, benlik saygısı, toplumsal katılımlara güdülenme, hayatı daha anlamlı bulma, geleceğe umutla bakma gibi çok çeşitli alanlarda olumlu etki yapmaktadır.

Aile, sahip olduğumuz en önemli değerlerden biridir. Bireyin yaşam boyunca içinde yer aldığı, ilk öğrenmeleri, ilk deneyimleri yaşadığı, tarih boyunca da hep var olmuş bir yapıdır. Aile tanımları, bize aileyi tanıma ve çerçevesini çizme konusunda yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte ailenin kültürden kültüre değişmesi, değişik coğrafyalarda ve tarihsel süreçlerde farklılaşma göstermesi nedeniyle aile tanımlanması zor olan kavramlardandır. Toplumun temel yapı taşı olan aile şu şekilde tarif edilebilir: “Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik”.² Aile, kan, cinsel ilişki ya da yasal bağlarla birbirine bağlı olan insanlardan oluşmuş, mahrem ilişkilerle örülü bir grup, zaman içinde ayakta kalmayı ve değişikliklere uyum göstermeyi başarmış bir birimdir.³ Aile, toplumun en küçük birimi, kültürün taşıyıcısı, insanlığın sosyal, kültürel gelişiminin ilk basamağı, değer yargıları ve toplumsal kalıpların öğrenildiği yapıdır. Aile bütün toplumlarda mevcut olan, bazı farklılıklara rağmen evrensel bir kurumdur. Bir toplumun özelliğini aile ilişkileri belirler. Aile fertleri yükümlülüklerini yerine getirdiği sürece toplum, sürekliliğini korur.⁴ Aile aynı zamanda birincil ilişkilerin en yoğun yaşandığı biyolojik, psikolojik, hukuki ve toplumsal yönleri bulunan toplumun en önemli hücresidir.⁵ Aile, insanların giderek yalnızlığa itildiği bir dünyada insanlığın kadim sığınağıdır. Kişilerin bazı kazanımlara sahip oldukları veya istenilen şeyleri yaptıkları için değil, sadece kendileri oldukları için sevdikleri ve değerli bulundukları neredeyse yegâne kurumdur.⁶

Diyanet İşleri Başkanlığı [DİB], sosyal ve kültürel değişimler sonucunda ailenin karşı karşıya kaldığı yeni riskler ve sorunlar karşısında aileyi güçlendirmeye manevi destek kapsamında ailelere danışmanlık yapmaya çalışmaktadır. Aynı şekilde sosyal hizmet kurumlarında dinî rehberlik hizmeti sunmaktadır. Yasal zeminde yapılan düzenlemeler ile aileye yönelik dini-manevi desteğin geniş kitlelere ulaşması amaçlanmaktadır. Ama henüz istenilen düzeyde tanınmamaktadır. Aile destek hizmetleri, dünyanın pek çok ülkesinde özellikle dinî temsilciler kanalıyla uygulanmaktadır. DİB, Aile ve Dini Rehberlik Bürosu [ADRB] kurmak ve ADRB’lerde din görevlilerini görevlendirmek suretiyle önemli bir ihtiyacı yerine getirmektedir. ADRB’ler kuruluş aşamasından itibaren aile fertlerini, aile sorumluluğu ve değeri hakkında bilinçlendirmeye özellikle dezavantajlı aileleri manevi destek ile güçlendirmeye gayret etmektedir. Aile büroları,

¹ Ayşe Zuhale Paker, *Aile İçi Sorunların İyileştirilmesinde Manevi Destek ve Rehberlik* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023) 1.

² Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü, “Evlilik” (Erişim 8 Temmuz 2020).

³ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay-Derya Kömürçü, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009), 7.

⁴ Sulhi Dönmezer, *Toplumbilim* (Ankara: Beta Yayınları, 1999), 194.

⁵ Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi-Ailenin Toplumdaki Yeri* (İzmir Ege Üniversitesi Yayınları, 1990), 2.

⁶ Kemal Sayar, *Olmak Cesareti* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2017), 237.

içerisinde engelli bireylerin yaşadığı ailelere, tek ebeveynli hanelere, romen mahallelerine saha araştırmalarının ve Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) raporları ışığında özel projeler üretmektedir. Bu çalışmada öncelikle ailede yaşanan değişimler sonucunda günümüzde kaçınılmaz olan aile destek hizmetlerinin öneminden bahsedilmiştir. Yurt dışında aile destek hizmetlerinden örnekler verilip ADRB'lerin kuruluşu ve tanıtımı yapılmıştır. Bulgular ve yorum kısmında ADRB'lerin çalışma ve projelerinden örnekler sunulup tartışma bölümünde bu alanla ilgili diğer araştırma sonuçlarına değinilmiştir. Sonuç ve öneriler bölümünde ise ADRB'lerin tanınırlığını ve etkinliğini artırmaya yönelik çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır. korunması ve güçlendirilmesine yönelik resmi ifadelerle ilaveten ülkemizde aileye yönelik dinî-manevi danışmanlık, 2000'li yılların başında Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarını (ADRB) kurmasıyla başlayan bir uygulamadır. ADRB, Başkanlığa bağlı olarak, 2003 yılında talep eden ve başvuranların dinî alanla ilgili sorularını cevaplandırmak; sağlık, hukuk ve güvenlik birimleri gibi alanlara da yönlendirme yapmak üzere açılmıştır. ADRB, Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığı'na bağlıdır. ADRB'lerin görevleri; aile sorunlarının çözümüne yönelik dinî danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunmak, ailenin kurulması, korunması ve güçlendirilmesi hususunda toplumsal farkındalık sağlamak amacıyla dinî, sosyal ve kültürel içerikli etkinlikler düzenlemektir. Sosyal ve kültürel değişimler sonucunda ailenin karşı karşıya kaldığı yeni riskler ve sorunlar karşısında aileyi güçlendirmek ve Sosyal Hizmet kurumlarında dinî rehberlik hizmeti sunmaktır. Yasal zeminde yapılan düzenlemeler ile aileye yönelik dini-manevi desteğin geniş kitlelere ulaşması, amaçlanmaktadır. Ama henüz istenilen düzeyde tanınır ve bilinir değildir. Aile destek hizmetleri, dünyanın pek çok ülkesinde özellikle din adamları kanalıyla uygulanmaktadır. DİB, ADRB kurarak önemli bir ihtiyacı yerine getirmiştir. Kuruluş aşamasından itibaren aile fertleri, aile sorumluluğu ve değeri hakkında bilinçlenirse daha sağlıklı ailelerin kurulması muhtemeldir. Özellikle dezavantajlı gruplarda aileyi güçlendirme çalışmaları daha da elzemdir. Aile büroları, engelli bireylerin yaşadığı ailelere, romen mahallelerine, tek ebeveynli ailelere yönelik de saha araştırmalarının ve TÜİK raporlarının ışığında özel projeler üretmektedir. Bu çalışmada öncelikle ailede yaşanan değişimler sonucunda günümüzde kaçınılmaz olan aile destek hizmetlerinin öneminden bahsedilecektir. Yurt dışında aile destek hizmetlerinden örnekler verilip, ADRB'lerin çalışmalarından da bir nebze bahsedilecektir. Sonuç ve öneriler bölümünde ise ADRB'lerin tanınırlığını ve etkinliğini artırmaya yönelik çözüm önerileri sunulmaya gayret edilecektir.

2. PROBLEM DURUMU

Kuruluş aşamasında bir kadın ve erkeğin evlilik bağı ile birlikteliğinden kurulan aile, eşlerden her birinin anne-baba ve kardeşler gibi yakınlarıyla geniş bir akrabalık ilişkisi oluşturur. Bu şekilde kurumsallaşan aile, toplumda önemli fonksiyonları yerine getirir. Toplumun düzeninde etkili olan bu fonksiyonlar, kişilerin huzur ve sükûn bulması⁷ ve bireylerinin kötülükten korunması ve neslin devamının sağlanması⁸ olarak ilk planda söylenebilir. Diğer yandan aile; milli kültür taşıyıcısı, nüfus dinamiği, sosyal kontrol koruyucusu ve sürdürücüsüdür. Aile, toplum normlarına göre sosyalleşmeyi ve geçmişten gelen sosyal mirası devralıp sosyal statü sağlaması, kimlik ve kişilik oluşumuna katkı sunması bakımından değerli kabul edilmektedir. Boş zamanları değerlendirme, dinî inancın temellerini atma, ibadetlerin öğretilmesi ve meslek edinmesini sağlama da ailenin diğer işlevleri arasında gösterilebilir.

Temel görev ve fonksiyonlarını yerine getiremeyen aile, toplumsal dinamikleri olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple ailenin işlevsel açıdan değişimine neden olan durumları belirlemek önem ifade eder⁹. İlk olarak sanayileşme, bürokratikleşme, teknolojinin ilerlemesi ve kentleşme

⁷ Mustafa E. Erkal, *Sosyoloji*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1993), 88.

⁸ Sevinç Özen, *Aile Kurumuna Bazı Sosyolojik Yaklaşımlar*. Aile Yazıları 1. (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, 1991), 267.

⁹ Mustafa Turğut, (edt). *Aile Yapısı Araştırması 2006*, (İstanbul: Diner Ofset, 2010), 6.

AİLE VE MANEVİ DESTEK HİZMETLERİNİN FONKSİYONLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇÖZÜMLEME

zikredilebilir¹⁰. Ailede yaşanan değişim temelde; sosyo-ekonomik (sanayi, kentleşme, kadın istihdamının yaygınlaşması), demografik (evlilik yaşının yükselmesi, doğurganlığın azalması) ve zihinsel değişim ve dönüşüm olarak sınıflandırılmaktadır. Nitekim kadınların çalışma hayatına girmesi ile geleneksel anne-baba rolleri değişmiş¹¹ ve eğitim veya iş nedeniyle aileler, mekânsal anlamda kolayca bölünebilmiştir¹². Artık ekonomik özgürlük, eşitlik aynı hak ve sorumluluklardan bahsedilir hale gelinmiştir¹³. Geniş aile; yerini çekirdek aileye bırakmış, % 22 olan geniş aile oranı; % 11'e gerilemiştir¹⁴. Aile üyelerinin tipolojileri önceki yıllara göre değişmiş¹⁵, çocuk sahibi olma düşüncesi zayıflamış ve farklılaşmıştır¹⁶.

Günümüzde aileye yeni katılan bireyin sosyalleşmesi, öncekinden farklı olarak aile ile birlikte televizyon, telefon ve internet eşliğinde olmakta; çocukların anne baba ile özdeşim kurmasında güçlük yaşanmaktadır¹⁷. Yapılan araştırmaya göre; öğrencilerin % 97,9'unun evinde televizyon bulunmakta ve öğrenciler, günlük hafta içi 3,2 saat; hafta sonu 4 saat televizyon izlemekte¹⁸ internet kullanımı ise, ortaokul düzeyindeki öğrencilerde dahi günlük en az iki saat olmaktadır¹⁹. Televizyon dizilerinin çoğunda dinî ve ahlaki değerler göz ardı edilip; haz kültürüne dayalı, değerlerden uzak bir aile ve insan profili oluşturmak istenerek ailenin işlevsel açıdan değişimine zemin sağlanmaktadır. Ahlaki erdemlere sahip bir çocuğun eğitiminde, aileye muadil bir kurum bulunmamakta ve anne baba terbiyesi, manevi değerlerde temel rol oynamaktadır. Hâlbuki son yıllarda aile-çocuk arasında yıpranmış bir ilişkinin olması ve çocuğu olan bireylerin dörtte birinin çocuğuyla sorun yaşadığını ifade etmesi²⁰ ailenin fonksiyonel açıdan günümüzde zorlandığını göstermektedir. Bunun gerekçelerinden biri de 1950'li yıllardan itibaren yaşanan köyden kente göç olgusu; beraberinde kentlerde çalışmak zorunda olan anne babaların çocuklar üzerinde denetimlerinin azalması, gençlerde bazı zararlı akımların ortaya çıkışı olabilir²¹. 1978-2013 yılları arasındaki değişim ve dönüşümler ışığında 2030 yılında dağılmış aile oranının % 22 seviyesine; tek kişilik aile oranının da % 12 düzeyine çıkacağı öngörüsü toplumda uyumu sağlayan, toplumun harcı olan ailenin karşı karşıya kaldığı durumu gözler önüne sermektedir²². Yapılan araştırmada, tek ebeveynle yaşayan çocukların aile resimlerinde hep anne babayı birlikte çizmeleri, parçalanmış ve tek ebeveynli ailelerde yaşanan özlemi dile getirmektedir²³.

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE AİLE DESTEK HİZMETLERİ VE ADRB'NİN KURULUŞU

Sağlıklı ve mutlu aile, içerisinde sorunların olmadığı, hiç çatışmanın yaşanmadığı aile demek değildir. Ailede çatışmaların, farklı düşüncelerin olması kadar doğal bir şey yoktur. Hemen hemen her ailede ortak kararların alınması ve uygulanması; örneğin çocuğun eğitimi, ailenin yaşayacağı il, aile büyükleri ile ilgili konularda anlaşmazlık yaşanması muhtemeldir. Ailede kadın ve erkeğin evliliğinin herhangi bir döneminde ansızın gelen hastalık, ölüm, iş kaybı, maddi problemler gibi

¹⁰ İbrahim Kır, "Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (36), (Bahar,2015), 381-404.

¹¹ Ezgi Öztürk, *Aile Bütünlüğünün Korunması Kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının İşlevi: Antalya örneği*. (Çanakkale: On sekiz Mart Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi 2019), 34.

¹² Mustafa Turğut, (edt). *Aile Yapısı Araştırması 2006*, (İstanbul: Diner Ofset, 2010), 9.

¹³ Mustafa Turğut, (edt). *Aile Yapısı Araştırması 2006*, (İstanbul: Diner Ofset, 2010), 6.

¹⁴ Burhaneddin Tatar, "Yerleşiklik (yuva) ve Sürgün Diyalektiği", Küreselleşen Dünyada Aile, (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 53.

¹⁵ Yasin Aktay, "Modern Dünyada Ailenin Dönüşümü ve Muhtemel Geleceği Üzerine Mülahazalar ve Geleneğe Dayalı Problemler", Küreselleşen Dünyada Aile (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Yayınları, 2010), 178.

¹⁶ Mustafa Turğut, (edt). *Aile Yapısı Araştırması 2006*, (İstanbul: Diner Ofset, 2010), 145.

¹⁷ Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, 87.

¹⁸ RTÜK, *Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması*, 13.

¹⁹ RTÜK, *2019 Yılı Faaliyet Raporu*, 83.

²⁰ Mustafa Tekin, "Yeni Kimlikler ve Aile İsimli Tebliğe Müzakere", 45-60.

²¹ Kemal Çakmaklı, *Aileler İçin Sosyal Hizmet* (Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991), 57.

²² Mustafa Turğut, (edt). *Aile Yapısı Araştırması 2006*, (İstanbul: Diner Ofset, 2010), 153.

²³ Ahmet Rasim Kalaycı, *Tek Ebeveynli Aileler*. (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2011), 67.

bir sorunla karşılaşmaları da olasıdır. Asıl önemli olanın ailelerin sorun yaşadıklarında problemleri çözme becerileri ve çatışmalara yaklaşımları, beraber sorun çözümü için çabalama mı yoksa sorunu örtme gibi mi tavır alışlarıdır²⁴. Yaşanan sorunların çözümünde veya kişilerin sorunlarla baş edebilme becerisi kazanmada destek hizmetleri önemli ve gereklidir. Zira aile ve toplum arasında hizmet ve enerji akımı vardır. Barınma, bakım vb. gibi fiziksel; sevgi, şefkat gibi duygusal, öğrenme; gibi sosyal ihtiyaçların başka bir yerde bu kadar doğal ve içten verilmesi, sunulması pek mümkün gözükmemektedir²⁵. Bu sebeple sorun yaşayan ve bunu çözmekte zorlanan ailenin desteklenmesi önemlidir.

Geçmişte geniş aile içerisinde aile büyükleri tarafından karşılanan manevi destek imkânı, çekirdek aile içerisinde bazen mümkün olmamakta ve kurumsal manevi desteğe ihtiyaç duyulmaktadır. Manevi değerlere dayalı manevi destek hizmeti, insanın diğer insanlarla daha sağlıklı ve paylaşımcı bir ilişki kurmasını sağlayacaktır. Manevi desteğin ihmal edilmesi ve kontrol dışında bırakılması ise manevi sıkıntı ve çöküntüye neden olabilir²⁶. Manevi destek, din, ahlak ve kültürden destek olarak kişilerin hayatlarına anlam katmak ve bireysel ve toplumsal hayata katkı sunmaktır²⁷. Manevi destek ve dinî rehberlik, gelişen şartlara uygun olarak kişilerin özel dönüm noktalarında, olağanüstü hallere maruz kaldıkları zamanlarda hayata dair problemlerin üstesinden gelebilmelerinde manevi kanallarla onlara yardımcı olmaktır²⁸. “Bireyin hayatında kutsal/aşkın bir boyut olduğunu kabul eden uzmanların yürüttüğü, sözel ya da sözel olmayan, doğrudan veya dolaylı, literal ya da sembolik iletişim biçimlerini kullanarak, danışanların temelde stres ve kaygıyla başa çıkma problemlerini sağlamaya yönelik tüm yardım etme aktivitelerini kapsayan özel bir danışmanlık çeşididir”²⁹(s.32). Yardım edenin de yardım edilenin de hayatının ve inancının anlamının dâhil olduğu bir derinlikte endişe verici sorun ve konulara yönelik yapılan danışmanlık çeşididir³⁰. Amerika Dinî Danışmanlar Derneği, manevi danışmanlığı sadece ruh sağlığı uzmanları değil derin dinî/teolojik eğitim almış kişilerin de uygulayabileceğini ifade ederek danışmanların güçlerini mensup olduğu dinî inanç grubuna aidiyetten alacağını belirtmektedir. Bununla birlikte, kişinin inancı, değerleri ve kutsalla ilişkisi farklı da olsa maneviyatını ve manevi bağlılıklarını devam ettirmek isteyen herkes için manevi-dinî danışmanlık verilebileceği ifade edilmiştir. Manevi danışmanlık hizmetleri, temelde telkine ve doğru ve güzel düşünmenin sağlanmasıyla kişilerin birbirlerinin beyin hücreleri arasındaki ağları geliştirilmesiyle oluşur. Güzel görüp güzel düşünmek ve bu şekilde bir telkin almak, bütün sıkıntılara iyimser bir bakış açısıyla yaklaşmak, biyolojik açıdan da daha sağlıklı ve daha rahat olunmasını sağladığı gibi, sorunları çözme konusunda güç sağlayabilir³¹. Manevi danışmanlık; yoğun sorun yaşayan bireylere yönelik olarak iyileştirme; hastane, huzur evi, cezaevi gibi kurumlarda kalanlara yönelik destekleme boyutunda yapılırken, eş seçimi, kariyer planlama gibi karar aşamasında olanlara yönlendirme boyutunda da yapılmaktadır. Aile problemlerinde arabuluculuk boyutu kullanılırken, son yıllarda kişiyi cesaretlendirme, kendini gerçekleştirme destek mahiyetinde geliştirici adıyla yeni bir tür de eklenmiştir³². Aile destek hizmetleri de bu kapsamda aileye yönelik bir manevi danışmanlıktır. Aile üyelerinin mevcut problemlerinin çözümüne yardımcı olan, aile içi huzuru artırmaya yönelik etkinliklerdir.

Dünyada aile danışmanlığı, Sigmund Freud ve Alfred Adler’in ebeveyn çocuk ilişkisini inceleme ve var olan problemleri çözme çalışmalarıyla başlamıştır denilebilir. Sonrasında yirminci yüzyılın

²⁴ Ali Bayer, “Ailede Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Çözüm Önerileri”, 5.

²⁵ Serin, “Aile Hizmetleri”, 437.

²⁶ Suat Cebeci, *Dini Danışma ve Rehberlik*, (Ankara: TDV Yayınları, 2016), 13.

²⁷ Bayram Demirtaş, “*Diyanet İşleri Başkanlığının Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri*”, 2.

²⁸ DİB, *Din Hizmetleri Stratejisi* 3-5, 20.

²⁹ Emmanuel Lartey, *In Living Colour: An Intercultural Approach to Pastoral Care and Counseling (Practical Theology)* (Londra: Jessica Kingsley Publishing, 2003), 32.

³⁰ William Clebsch-Charles R. Jaekle, *Pastoral Care in Historical Perspective*, (Londra: Harper and Row Publishers, 1967), 6.

³¹ Nevzat Tarhan, *Kendinizle Barışık Olmak*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 86.

³² Mustafa Köylü, “*I. Din Hizmetleri Sempozyumu*”, 524-540.

AİLE VE MANEVİ DESTEK HİZMETLERİNİN FONKSİYONLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇÖZÜMLEME

ilk yarısında Ackheman, Jung ve Bowen'in katkılarıyla aile danışmanlığı teşekkül etmiştir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında aile danışmanlığı çalışmaları hız kazanmıştır. Türkiye'de uygulamaya konulan ADRB'ler ise aile danışmanlığı ile dinî destek hizmetini birlikte sağlayan manevi destek birimleridir³³. Aile danışmanlığı konusunda bazı ülkelerde uygulamalar farklı farklıdır. Örneğin İngiltere'de kiliseler, sosyal hayatın içinde aktif olarak gençlere, çocuklara ve diğer yaş gruplarına farklı aktiviteler ve evliliğe hazırlık kursları da düzenlemektedir³⁴. Manevi danışmanlığın yaygın olduğu Amerika ve Kanada'da kişilerin % 39'u dinî temsilcilerinden destek almakta³⁵ pek çok dinî kurum, kilise ve sinagog cemaatlerine özellikle ruh sağlığı gibi konularda danışmanlık imkânı sağlamaktadır. Norveç parlamentosu, manevi değerler komisyonunu kurarak toplumsal ve bireysel problemlerde manevi ve dinî değerlerin katkısını sağlamayı hedeflemekte; Beyaz Saray'da manevi değerlerin yeniden canlanması için kiliselerden destek almaktadır. İrlanda'da aile destek ajansına bağlı aile arabuluculuk merkezine ilaveten sivil toplum kuruluşlarının kilise cemaatine hizmet verilmesi için tahsis ettikleri danışmanlık merkezleri bulunmaktadır³⁶. Hollanda'da üniversitelerin manevi rehberlik bölümünden mezun olan öğrenciler, çeşitli sosyal hizmet kurumlarında manevi destek hizmetinde bulunabilmektedirler³⁷. Aile destek hizmetlerinin bir kısmı da özellikle her ülkenin kendi içerisinde yoğunlaşan aile çeşitliliğine ve sorunlarına yöneliktir. Japonya'da "Kabine Ofisi" bünyesinde planlanan aile destek hizmetleri, doğrudan yerel yönetimler kanalıyla gençleri evliliğe teşvik ve evden çıkmayan genç nesli sosyalleştirmeye yönelik uygulanmaktadır³⁸. İngiltere'de özellikle sayıları her geçen gün artan tek ebeveynli aileler için manevi destek projeleri, hem ülke bazında hem de yerel yönetimlerce, tek ebeveynli ailelerde ebeveyne iş imkânı sağlayarak çocuğu koruma şeklinde uygulanmaktadır³⁹. İspanya'da aile destek hizmetleri, sorunlu aileler için STK'larla iletişim halinde maddi destek, boşanmış çiftlerin çocuklarını görebilmeleri için aile buluşma merkezleri ve evli çiftler için çocuk bakımı eğitiminden aile içindeki her hangi bir sorunla baş etmeye kadar geniş bir alanda hizmet vermektedir⁴⁰.

Ülkemizde aileye yönelik çalışmalar, Anayasa ile güvence altına alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 41. maddesinde Türk toplumunun temelini aile olduğu ifade edilip, ailenin refah ve huzuru için devlet, gerekli tedbiri almakla görevli sayılmıştır⁴¹. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü; aileye ilişkin sorumlu resmi kurumlar olarak belirtilebilir. Bunların yanında Sağlık ve Milli Eğitim Bakanlığının, üniversitelerin araştırma merkezlerinin ve belediyelerin yerelde aile destek merkezlerinin olması, konuya verilen önemi göstermektedir⁴². Ailenin önemine vurgu yapılan yerlerden birisi de Kalkınma planlarıdır. Nitekim 11. Kalkınma Planı'nda aile kurumunun güçlendirilmesi amacıyla yönelik olarak şu ifadeler dikkat çekmektedir: "Aileye yönelik verilen hizmetlerin kapsamlı, standart, etkin ve yaygın hale getirilmesi amacıyla araştırma, eğitim ve danışmanlık faaliyetlerine devam edilecektir". ...Evliliklerin artmasını ve devamlılığını teşvik edici eğitimler ve danışmanlık hizmetleri yaygınlaştırılacaktır... Milli ve manevi değerlerimiz ile sağlıklı nesillerin devamını ve aile kurumunu tehdit eden yönelimleri özendirecek tüm faaliyetlere karşı mücadele edilecek ve bu alanda toplumsal bilinç güçlendirilecektir".

³³ Suat Cebeci, *Dini Danışma ve Rehberlik*, (Ankara: TDV Yayınları, 2016), 187.

³⁴ Mustafa Tekin, "I. Din Hizmetleri Sempozyumu", 542-552.

³⁵ Nevzat Tarhan, *Toplum Psikolojisi*, (Ankara: Timaş Yayınları, 2009), 26.

³⁶ T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Yerinde Bilgi Edinme Projesi-Ülke Raporları*, 102.

³⁷ Mehmet Bahçekapılı, "Avrupa'da İslam Din Eğitimi Modelleri", 64.

³⁸ T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Yerinde Bilgi Edinme Projesi-Ülke Raporları*, 102.

³⁹ T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Yerinde Bilgi Edinme Projesi-Ülke Raporları*, 137.

⁴⁰ T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Yerinde Bilgi Edinme Projesi-Ülke Raporları*, 158.

⁴¹ 2020 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 41.

⁴² Aile Rehberi, 53.

Ailenin korunması ve güçlendirilmesine yönelik resmi ifadelerle ilaveten ülkemizde aileye yönelik dinî-manevi danışmanlık, henüz 2000'li yılların başında Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarını (ADRB) kurmasıyla başlayan yeni bir uygulamadır. ADRB, Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığı'na bağlıdır. 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanunla ve DİB 2008 Görev ve Çalışma Yönergesi, 2019 Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu veya Merkezleri Çalışma Yönergesi çerçevesinde hizmet vermektedir. ADRB, Başkanlığa bağlı olarak, 2003 yılında talep eden ve başvuruların dinî alanla ilgili sorularını cevaplandırmak; sağlık, hukuk ve güvenlik birimleri gibi alanlara da yönlendirme yapmak üzere açılmıştır⁴³. ADRB'lerin görevleri; aile sorunlarının çözümüne yönelik dinî danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunmak, ailenin kurulması, korunması ve güçlendirilmesi hususunda toplumsal farkındalık sağlamak amacıyla dinî, sosyal ve kültürel içerikli etkinlikler düzenlemektir. Sosyal ve kültürel değişimler sonucunda ailenin karşı karşıya kaldığı yeni riskler ve sorunlar karşısında aileyi güçlendirmek ve Sosyal Hizmet kurumlarında dinî rehberlik hizmeti sunmaktır⁴⁴. DİB'in 2011 yılında Aile, Çalışma Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile yaptığı protokol ile Kadın Konukevleri, Çocuk Evleri, Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri ve Huzurevlerinde dinî danışmanlık ve manevi rehberlik hizmetleri, büro çalışanları tarafından verilmektedir. 2017 yılı itibarıyla 81 il 293 ilçe müftülüğünde hizmet veren ADRB'ler, 2019 yılında ADRB'lerin faaliyet alanları ve imkânları daha da genişletilerek Aile ve Dinî Rehberlik Merkezleri hüviyetine kavuşturulmuştur. ADRB'de görev yapan personel, 2003 yılından 2014 yılına kadar toplamda on adet hizmet içi eğitim seminerlerinden en az bir tanesine katılmışlardır⁴⁵. Buna ilaveten ADRB'de çalışan görevliler, bölgesel toplantılar, çalıştaylar, ADRB koordinatörleri yıllık toplantıları gibi faaliyetlerle mesleki gelişimleri için desteklenmişlerdir. 2017 yılından bu yana daimi personel uygulamasına geçilerek ADRB vaizleri atanmaya başlamıştır⁴⁶.

DİB, 2006/17 sayılı Başbakanlık genelgesi ile çocuğa ve kadına yönelik şiddeti önlemede, bu olumsuzluklarla karşılaşmış kadınlara rehberlik ve destek hizmetinin sunulmasında, kadınlara yönelik bilinç ve eğitim programlarında da sorumlu kuruluş olarak kabul edilmiştir. Buradan hareketle ADRB'ler, temelde aileyi güçlendirmeyi esas olarak benimsemiş ve aile huzursuzluğunu önleyici tedbirler almayı prensip edinmiştir. Ailede var olan problemleri, TÜİK raporları ve diğer istatistikler ışığında il bazında tespit edip ona yönelik projelerle aileleri güçlendirmeyi, sorunlar karşısında çözüm odaklı düşünme becerisini kazandırmayı hedeflemiştir. ADRB, aile içinde din veya maneviyat içerikli sorunlar yaşandığında ya da içeriği farklı da olsa din ve manevi bir yaklaşımla çözüme ulaştırılması muhtemel bir sorun olduğunda sunulan dinî rehberlik hizmetidir. Ailedeki huzur ve mutluluğu artırmada ve dinî ve manevi değerlerimizle aile bireyleri arasındaki ilişki ve iletişimini güçlendirmeye yönelik aile danışmanlığı sürecidir⁴⁷.

Bu çalışmanın amacı, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yer alan aile bürolarının manevi destek hizmetlerini analiz etmektir.

4. YÖNTEM

Bu çalışmada DİB Din Hizmetleri Raporları ile Konya ve Yalova İl Müftülükleri web sitelerindeki aile bürolarının faaliyetlerinden hareketle ADRB'lerin manevi destek hizmetleri analiz edildiği için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırmada amaç, araştırılan konuyla ilgili sistematik ve ayrıntılı anlamlara ulaşabilmektir⁴⁸. Çalışmada, doküman analizi stratejisi benimsenmiştir. Doküman analizinde, araştırmayla ilgisi olabilecek her türlü metinden faydalanılmaktadır. Resmi yayınlar ve raporlar nitel araştırmada doküman analizi için veri

⁴³ DİB, *Din Hizmetleri Raporu-2015*, 55.

⁴⁴ DİB, *Din Hizmetleri Raporu-2018*, 76.

⁴⁵ DİB, *Din Hizmetleri Raporu-2019*, 83.

⁴⁶ DİB, *Din Hizmetleri Raporu-2015*, 28.

⁴⁷ DİB, *Din Hizmetleri Raporu-2017*, 65.

⁴⁸ Sharan B. Merriam, *Nitel araştırma nedir?*, çev. Selahattin Turan, (Ankara: Nobel, 2023), 3-20.

AİLE VE MANEVİ DESTEK HİZMETLERİNİN FONKSİYONLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇÖZÜMLEME

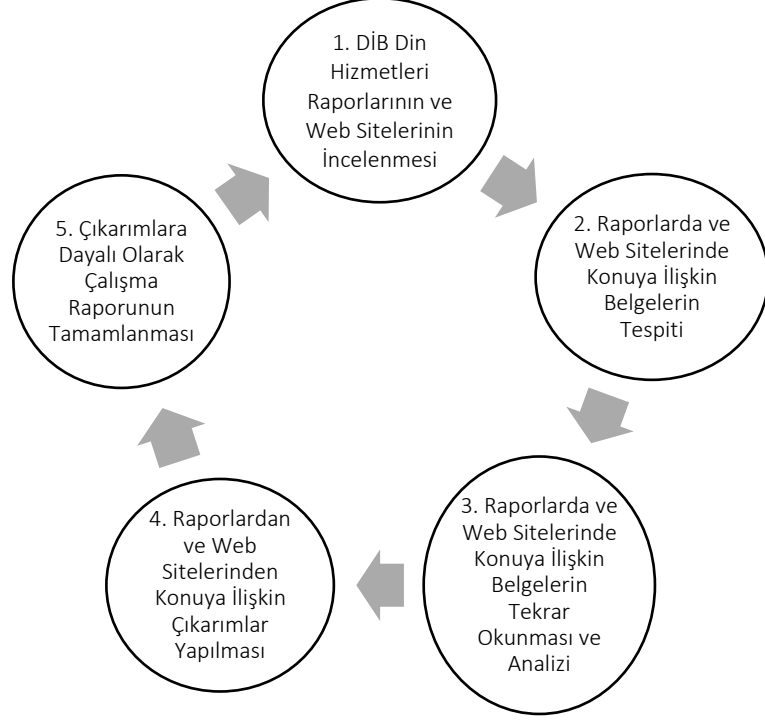
kaynağı olarak kullanılabilir. Resmi raporların içerisinde bulunan belgeler, nitel araştırmada doküman olarak kabul edilip analiz edilmektedir. Bu çalışmada araştırmacı, DİB web sayfasında yer alan ve tam metinlerine açık erişim sağlanabilen Din Hizmetleri Raporlarından ve görev yaptığı/yapmakta olduğu Konya, Yalova İl Müftülüğü web sayfalarını dikkate alarak doküman analizi yapmıştır. Bu çalışmanın analizinde ayrıca betimsel analizden de yararlanılmıştır⁴⁹. Betimsel analizde amaç, konuyla ilgili odak noktaları okuyucunun ilgisine sunabilmektir⁵⁰. Araştırmacı, 2009 yılından bu yana ADRB’de vaizlik, koordinatörlük ve ADRB’den sorumlu il müftü yardımcılığı görevlerindeki gözlem ve tecrübelerinin ADRB’yi analiz etmede kolaylık ve fayda sağlayacağı kanaatindedir. Dolayısıyla araştırmacı dokümanlardan elde ettiği verilerin analizinde deneyimlerinden de yararlanmıştır. Araştırmaya konu olan dokümanlara açık erişim sağlanabildiği için etik izin alınmasına gerek görülmemiştir.

Süreçte tümdengelim metodu takip edilmiş ve döngüsel yaklaşım esas alınmıştır. Çalışmada güvenilirlik geçerlik açısından yansıtıcılık, denetleme stratejisi ve uzman incelemesinden istifade edilmiştir. Belirtilen stratejilerin araştırmaya yansıtılması şu şekilde olmuştur: Araştırmada raporlardan elde edilen veriler, aile alanında çalışmaları olan ve çalışmalarında nitel araştırmadan yararlanan iki akademisyenle paylaşılmış ve gelen dönütler çerçevesinde araştırma raporu şekillendirilmiştir. Ayrıca araştırmacı, çalışmayı tüm belirtilen aşamalardan sonra bir kez daha okuyup hem nicelik hem nitelik açısından gözden geçirmiştir. Çalışma süreci Şekil 1’de yer almaktadır. İlk önce DİB Din Hizmetleri Raporları genel bir okuyuşla gözden geçirilmiştir. İkinci aşamada Din Hizmetleri Raporları içerisinde ADRB ile ilgili bölümler belirlenerek titizlikle incelenmiştir. Faaliyetler ışığında ADRB’deki manevi destek çalışmaları analiz edilip çıkarımlar gerçekleştirilmiştir.

⁴⁹ Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin, 2011), 17.

⁵⁰ Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin, 2011), 17.

Şekil 1: Çalışmada Analiz Süreci

Şekil 1'e göre çalışmada beş aşamalı bir süreç takip edilmiştir. Süreç raporların ve web sitelerinin okunmasından çalışma raporunun yazılmasına kadar ilerlemiştir. Süreç döngüsel olarak devam ettirilmiştir. Süreçte araştırmacı kendi deneyimlerinden de yararlanmıştır.

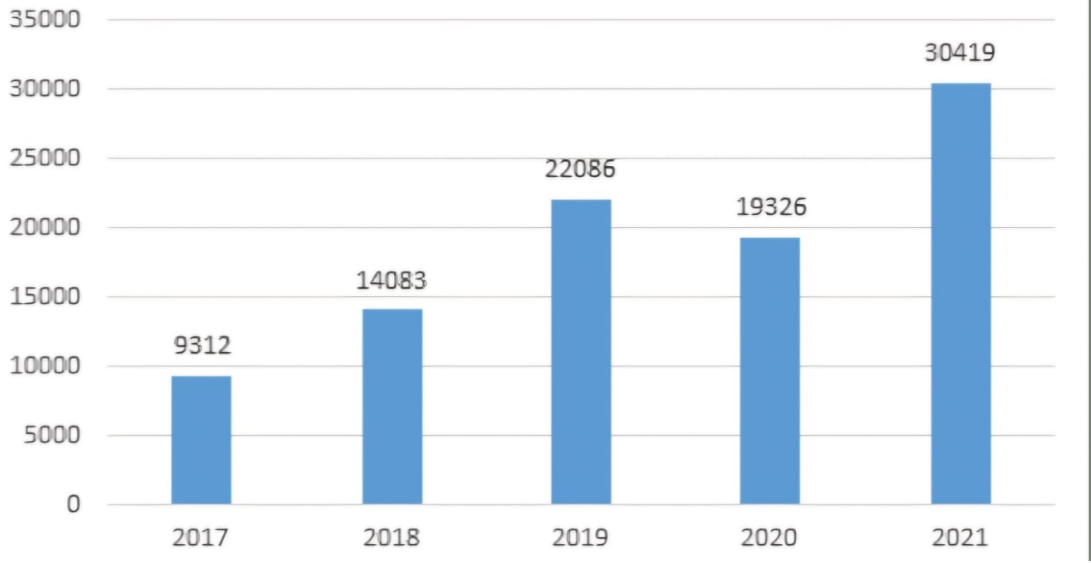
5. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu çalışmada araştırmacı, DİB Din Hizmetleri Raporları ve Konya ve Yalova İl Müftülükleri web sitelerindeki aile bürolarının faaliyetlerinden hareketle ADRB'lerin manevi destek hizmetlerini analiz etmiştir. Türkiye geneli her ilde ADRB'ye yapılan başvurular, Din Hizmetleri Yönetim Sisteminde kartekslere kaydedilmektedir. 2016 yılı Din Hizmetleri raporuna göre; bürolara yapılan aylık başvuru sayısı 27143, sisteme kaydedilen sayı 3922 olmuştur. ADRB kartekslерinin yıllara göre dağılımı Grafik 1'de gösterilmiştir.

AİLE VE MANEVİ DESTEK HİZMETLERİNİN FONKSİYONLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇÖZÜMLEME

Grafik 1: ADRB kartekslерinin yıllara göre dağılımı (DİB, Din Hizmetleri Raporu, 2022, 103).

Başvurular, Grafik 1’de görüldüğü üzere, 2020 yılında kısmen azalma göstermekle birlikte her geçen yıl artmaktadır. Araştırmacı, 2020 yılındaki azalmada Covid 19 pandemisinin etkisinin olduğunu düşünmektedir. Özellikle 2021 yılında başvurular, diğer yıllara nazaran daha fazladır. Başvurularda yıllara göre gittikçe artan -2020 yılı hariç- bir eğilim gözlemlenmektedir. Başvurularda danışan kişilerin kimlik bilgileri istenmemekte; Kişisel Verilerin Korunması Kanununa göre hareket edilmektedir. Sadece bölgesel sorunların tespit edilip çözümüne yönelik projeler geliştirmek amacıyla bölge, yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim gibi bilgiler danışanlar için sorun teşkil etmediğinde görevliler tarafından sorulmakta ve kaydedilmektedir. Aynı şekilde kartekslere başvuru yaptığı soru ya da sorun da yazılmaktadır⁵¹.

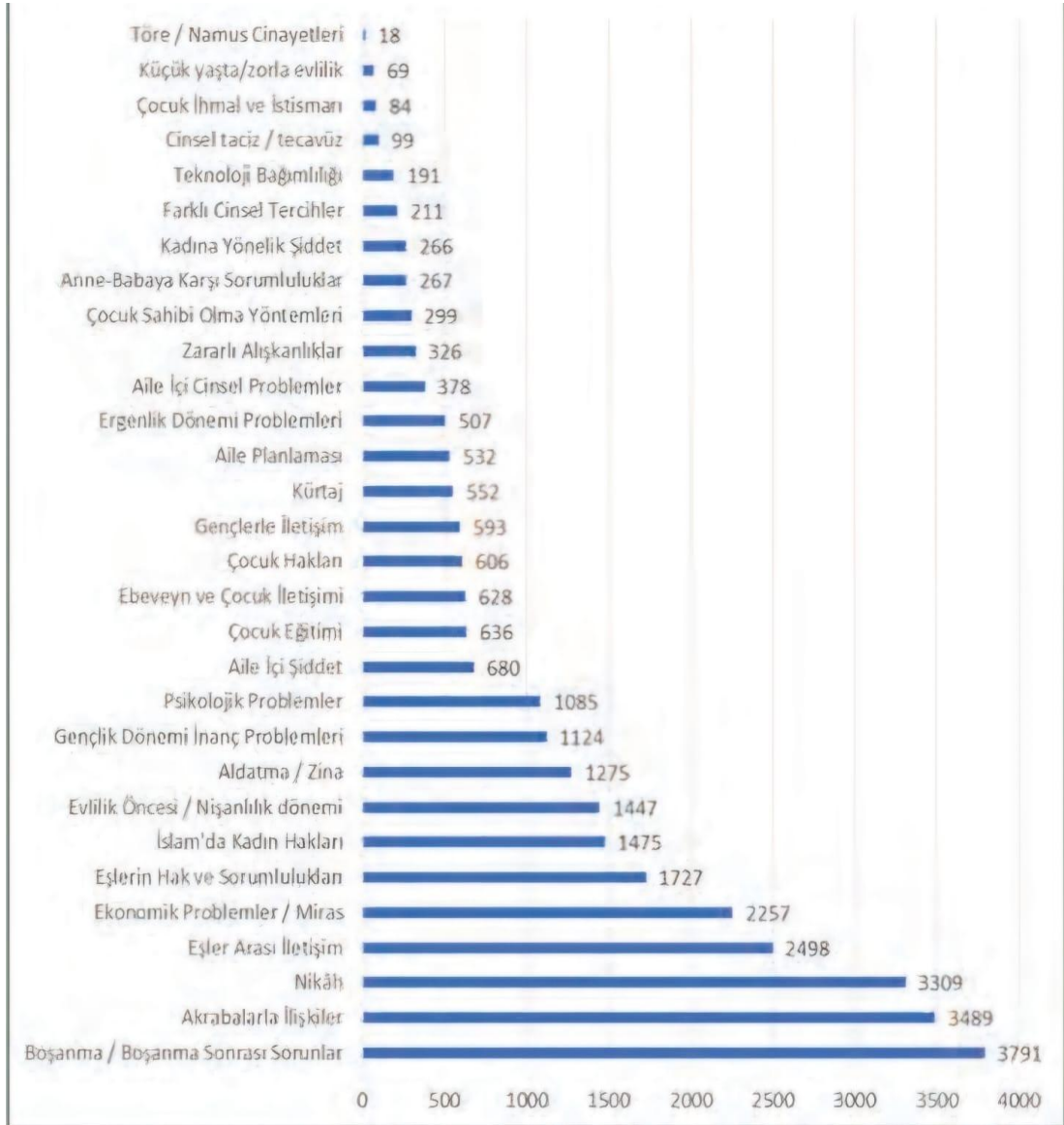
Başvurulardaki artış, ADRB ve ADRB’de çalışan personel sayısında da görülmektedir. 2016 yılında 81 il ve 274 ilçe müftülüğü bünyesinde ADRB, hizmet vermektedir. ADRB’lerde 1356’sı kadın 677’si erkek olmak üzere 2033 din görevlisi manevi danışmanlık hizmetini yerine getirmektedir. 2021 yılı itibarıyla ise 81 il ve 356 ilçede 437 tane ADRB bulunmaktadır. Bunların 14 tanesi Aile ve Dini Rehberlik Merkezi (ADRM) olarak hizmet vermektedir. ADRB’lerde 1.628 erkek, 2101’ i kadın olmak üzere toplam 3729 din görevlisi çalışmaktadır.

ADRB’de çalışan din görevlileri, vaiz, din hizmetleri uzmanı, Kur’an kurs öğreticisi, imam hatip kadrolarında çalışan personelden oluşmaktadır. Gönüllülük esaslı çalışan din görevlileri, DİB tarafından belirli aralıklarla hizmet içi eğitimlere alınmaktadır. Görev yaptıkları alanla ilgili sürekli bilgi ve tecrübe kazanan ADRB personeli, mahremiyet sınırlarına son derece riayet ederek muhatabını eleştirmeden, yargılamadan dinleyerek dinî bilgiler ışığında danışanların sorunlarına çözümler aramaktadır⁵². ADRB’lere başvuru konularının dağılımı Grafik 2’de gösterilmiştir.

⁵¹ DİB, *Din Hizmetleri Raporu-2016*, 103.

⁵² DİB, *Din Hizmetleri Raporu-2021*, 181.

Grafik 2: ADRB Başvuru Konularının Dağılımı (DİB, Din Hizmetleri Raporu, 2022, 105).

Grafik 2'ye göre, 2022 yılında ADRB'ye yapılan başvurular, daha çok boşanma ve boşanma sonrası sorunlarla ilgilidir. ADRB'ye 2022 yılında en çok Aile ana başlığı altında soru gelmiştir. 10.114 aile sorularının 3791 tanesi boşanma ve boşanma sonrası sorunlar, 3489 tanesi akrabalarla ilişkilerle ilgilidir. 2022 yılı istatistiklerine göre; ikinci ana başlık Evlilik/Nikâh/Boşanma başlığı altında yoğunlaşmaktadır. 8418 tane başvuru, bu alanla ilgilidir. Sağlık alanında 2862 olmak üzere genç başlığında 2556, çocuk başlığında 2110, kadın başlığında 1531 başvuru gelmiştir. En çok başvuru, İç Anadolu Bölgesinden en az başvuru, Doğu Anadolu Bölgesinden gelmiştir⁵³.

ADRB'ler, manevi destek hizmeti olarak sadece danışmanlık hizmeti vermemektedir. Aynı zamanda aileye yönelik sosyal/kültürel programlar, "arz odaklı" çalışmalarda bulunarak konferans, seminer, panel, proje, sohbet, TV- radyo programı, aile, şehit yakını, yaşlı, engelli ziyaretleri de gerçekleştirmektedir. Faaliyetler, şu şekilde kategorize edilebilir:

⁵³ DİB, Din Hizmetleri Raporu-2022, 105.

AİLE VE MANEVİ DESTEK HİZMETLERİNİN FONKSİYONLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇÖZÜMLEME

- a) Nişanlı ya da evlilik kararı almak üzere olan gençlere yönelik seminerler ve eğitimler,
- b) Müftülük personeli, personel eşleri ve halka yönelik yapılan Aile Okulu çalışmaları,
- c) Çocuk ve gençlere yönelik Değerler Eğitimi seminerleri,
- d) Boşanma sürecinde ve sonrasında olanlara yönelik yapılan manevi/dinî danışmanlık hizmetleri,
- e) Bölgesel aile odaklı sorunlara yönelik proje bazlı çalışmalar,
- f) 4-6 yaş velilerine ve ihtiyaç odaklı Kur'an kursiyerlerine yönelik yapılan seminerler. Ailenin kurulması, korunması ve güçlendirilmesine yönelik bu faaliyetler, seminer ve konferans başta olmak üzere aile ve hasta ziyaretleri, şehit yakını ve engelli aile manevi destek hizmetleri, esnaf ziyareti ve sosyal etkinlikler olmak üzere çok geniş bir yelpazededir. 2018 yılında toplam 53.540 faaliyet gerçekleştirilmiş, 2.325.954 kişiye ulaşılmıştır⁵⁴.

ADRB'ler özellikle başvurularda dile getirilen problemlere yönelik projeler üretmekte ve uygulamaktadır. Projelerin bir kısmı, DİB Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığı tarafından 81 ilde uygulanmak üzere hazırlanmaktadır. "Biz Bir Aileyiz", "Temel Aile Bilinci Eğitimi", "Evliliğe İlk Adım" projeleri; DİB tarafından hazırlanıp Türkiye geneli tüm il müftülüklerinde uygulanmış ve uygulanmaya devam eden projelerdir. Biz Bir Aileyiz adlı proje, daha çok personele yöneliktir. Temel aile bilinci eğitimleri ise, ilk etapta din görevilerine; ikinci etapta ise halka yönelik uygulanan 12 başlık altında düzenlenmiş aile eğitimleridir. Evliliğe ilk adım projesi ise; evlenmeyi düşünen, nişanlı ya da en fazla beş yıllık evli çiftlere, manevi destek hizmeti sağlamak için hayata geçirilmiştir. Projede "Evlilik: Ahirete Uzanan Birliktelik, Nikâh ve Sorumlulukları, Ailemin İletişim Dili, Ailede İffet ve Mahremiyet, Yuvamız Merhamet Ocağı Olsun, Çocukla Şenlenen Yuvalar, Evlilikle Büyüyen Ailem, Çevre Bilinci ve Tüketim Ahlakı" başlıklarından oluşan 8 modülde eğitim verilmektedir. Projede Kur'an ve Sünnet perspektifiyle sevgi, merhamet, adalet ve emanet gibi değerleri ailelerin kuruluşundan itibaren eşlerin kazanması hedeflenmektedir. Bu proje kapsamında yıl içerisinde 4489 seminer verilmiş ve 60.127 kişiye ulaşılmıştır. Boşanma oranlarının daha yüksek olduğu evliliklerin ilk 5 yılının sağlıklı bir şekilde geçirilmesine destek olunmaya çalışılmaktadır. Evlenmeyi düşünen kişilere eş seçimi konusunda; nişanlılara aileye hazırlık aşaması olan bu dönemde farkındalık kazandırılmaya çalışılmaktadır⁵⁵.

ADRB'nin Türkiye genelinde uyguladığı bir diğer proje ise Baba Okulu projesidir. Proje kapsamında baba ve baba adaylarına 4 haftalık toplam 8 dersten oluşan bir eğitim verilmektedir. 2022 yılında 129 seminer gerçekleştirilmiş ve 11.037 kişiye ulaşılmıştır⁵⁶. Baba okulu, aynı zamanda sadece baba ya da baba adaylarına uygulanma özelliğinden dolayı aile okulu projelerinden farklı bir durum arz etmektedir.

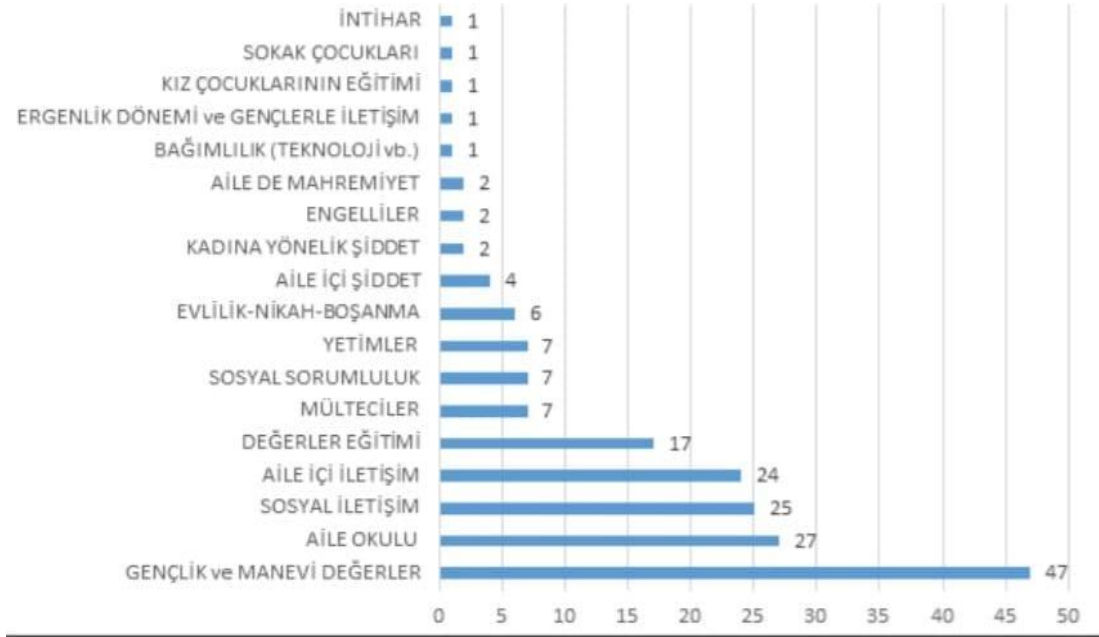
ADRB'ler, Türkiye genelinde DİB Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu projelerin yanı sıra illerde kadın, genç, çocuk ve ailelere yönelik sosyal sorumluluk projeleri de gerçekleştirmektedir. Bu projeler yerel aile problemlerine çözüm odaklı olmakla birlikte kadın ve aile ile ilgili alanlara yönelik olarak hazırlanmaktadır. Aşağıda şekilde illerde gerçekleştirilen proje konuları mevcuttur. ADRB'de proje konuları Grafik 3'te gösterilmiştir.

⁵⁴ DİB, *Din Hizmetleri Raporu-2018*, 130.

⁵⁵ DİB, *Din Hizmetleri Raporu-2022*, 113.

⁵⁶ DİB, *Din Hizmetleri Raporu-2022*, 114.

Grafik 3: ADRB Proje Örnekleri (DİB, Din Hizmetleri Raporu, 2022, 112).

İllerde uygulanan yerel proje örneklerinde konu çeşitliliğini göze çarpmaktadır. Teknoloji bağımlılığından mültecilerin problemlerine; intihar konusundan sokak çocuklarının durumlarına kadar geniş bir yelpazede projeler gerçekleştirilmektedir. İllerde uygulanan projeler ile ilgili bazı örnekler de şu şekildedir. 2010 yılında Konya ADRB'nin ilk olarak personel ve eşlerine yönelik başlattığı “Aile Okulu” zamanla gelişerek kolay ulaşım imkânı sağlamak amaçlı “Aile Okulum Mahallemde...” projesine dönüşmüştür. Alanında uzman aile danışmanı, psikolog, psikoterapist ve din görevlileri birlikte Konya'nın pek çok mahallesinde okullarda, Kur'an kurslarında, belediyelerin kadın ve gençlik merkezlerinde STK'ların derneklerinde bu proje uygulanmıştır. Aile içi iletişiminin güçlendirilerek ailenin önemi konusunda farkındalık kazandırılmaya çalışılmıştır⁵⁷. Yalova İl Müftülüğü ADRB'nin, Marka Kalkınma Ajansı ile beraber personelin donanımını artırma, moral ve motivasyonu yüksek tutma amaçlı “Farklılıklarla Eğitiyoruz” projesi de yerel proje örneklerindendir. Proje kapsamında çeşitli seminerler, atölye çalışmaları, odak grup çalışmaları gibi faaliyetler gerçekleştirilmektedir. “Bir Kahve, Hatırat, Gençliğe Nasihat” projesi de Yalova ADRB'nin ortaokul, lise ve üniversite öğrencilerine yönelik yakın dönem tarihimize iz bırakmış âlim şahsiyetleri öğrencilerle birlikte yapılan atölye çalışmalarıyla tanımaya yöneliktir⁵⁸. Bunların haricinde diğer illerde ADRB'nin Sosyal Destek Programı (SODES) ve Kalkınma Bakanlığı desteği almış, aileye yönelik çalışan diğer kurumlarla ortaklaşa yapılmış pek çok projesi mevcuttur. Toplumun her kesimine ulaşmayı hedefleyen ADRB'ler, çalışan bayanlara yönelik hafta içi öğle tatili ve hafta sonu seminerleri düzenlediği gibi yaz tatillerinde ortaokul, lise ve üniversite öğrencilerine ayrı kategorilerde yaz akademileri ve yaz okulları da düzenlemektedir.

Aile sorunları, hemen bir defada görüşme ile çözülememektedir. Ama kişi, kendisini dinleyen bir din görevlisine yaşadığı problemi anlattığında sorunu çözülmese bile en azından rahatlama hissetmektedir. Günümüzde kişilerin irşat, tebliğ ve nasihatın yanı sıra manevi soru ve

⁵⁷ Yalova İl Müftülüğü, “Bir Kahve, Bir Hatırat Gençliğe Nasihat”.

⁵⁸ Konya İl Müftülüğü, “Aile Okulum Mahallemde Projesi Devam Ediyor”.

AİLE VE MANEVİ DESTEK HİZMETLERİNİN FONKSİYONLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇÖZÜMLEME

sorunlarını alanında uzman kişilere danışarak çözme eğiliminde oldukları görülmektedir⁵⁹. ADRB'ler gelen başvurular, diğer kurumlara yönlendirme yapılmasını gerektiren bir boyutta ise, gerekli kurumlara yönlendirme yapılmaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüklerine, DİB Din İşleri Yüksek Kuruluna sıklıkla yönlendirme yapılmaktadır. Başvurular, aile alanında yoğunlaşsa da nikâh ve boşanma konularından sağlık alanına, çocuk eğitiminden komşuluk ilişkilerine, büyü ve sihirden kader anlayışına kadar gündelik yaşamla ilgili çok geniş bir alana sahiptir⁶⁰. Bu sebeple ADRB'ler, temelde koruyucu ve önleyici bir manevi danışmanlık ve destek hizmeti vermekle beraber aile ile ilgilenen diğer kurumlarla özellikle de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri ile ortaklaşa çalışmaktadır. 2018 yılı Din Hizmetleri Raporu'na göre, ADRB'lere yapılan 14.083 başvurunun 704'ü Din İşleri Yüksek Kurulu'na; 597'si başta Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın il müdürlükleri olmak üzere, emniyet müdürlükleri, barolar, aile toplum merkezleri, ŞÖNİM (Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezi) ve ÇİM'lere (Çocuk İzlem Merkezi) yönlendirilmiştir. Başvuruların 186'sı ADRB'lerin düzenlediği Aile Okulu Seminerlerine, 49'u da Evlilik Okulu Seminerlerine yönlendirilmiştir. Böylelikle 1.536 kişi ilgili mercilere yönlendirilirken geriye kalan 12.547 kişiye ise gerekli bilgilendirmeler ADRB'lerde bizzat yapılmıştır⁶¹.

6. SONUÇ

ADRB, ailelere yönelik dini danışmanlık uygulamasının Türkiye'deki ilk örneğidir. Aileye yönelik danışmanlığın bir din görevlisi tarafından gerçekleştirilmesi yurt dışındaki ülkelerden verilen örneklerde de görüldüğü gibi dünyada da uygulanmaktadır. Türkiye'deki ADRB'ler henüz 20 yılı yeni aşan bir tecrübeye sahip olmasına rağmen kurumsal kimliği nedeniyle tanınırlığı yüksektir. Kişiler, hemen hemen her konuda soru ve sorunlarını rahatlıkla ADRB'ye iletebilmektedir. Başvurularda telefon ile ulaşma imkânının verilmesi, kişisel bilgilerin istenilmemesi, ADRB'ye olan ilgiyi artırmaktadır. Başvurular, her yıl bir önceki yıla göre -2020 yılı hariç- artış göstermektedir.

ADRB çalışanlarının sıklıkla hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi, ADRB üyelerinin çalıştay ve tecrübe paylaşımları amacıyla bölgesel ve Türkiye geneli olmak üzere bir araya gelmeleri, ADRB'lerin etkinliğini desteklemektedir. ADRB'lerin il müftülükleri içerisinde oluşturulan özel ADRB salonları içerisinde hizmet vermesi, halka mesai saatleri içerisinde hep açık olması, kolay ulaşım imkânı sağlamaktadır. ADRB'ler, kişinin hayata bakış açısını etkilemekte, kişilere olumlu kazanımlar sağlamaktadır. Din, insanın sonsuzluğa açılan özlemini karşıladığı ve insana yaşadığı tecrübelerle daha farklı ve geniş bir perspektiften bakmasını sağladığı için aile danışmanlığını bir din görevlisinin yapması, kişiler üzerinde olumlu etki bırakmaktadır. Özellikle sorumluluk bilinci içerisinde eşine ve ailesine karşı bir takım görev ve yükümlülüklerinin olduğunun kişilere hatırlatılması ve bu yükümlülüklerin hem dünya hem ahiret hayatını ilgilendiren boyutlarında farkındalık kazandırılması, kişinin aile bilincini edinmesini sağlayabilmektedir.

7. TARTIŞMA

ADRB'lere yapılan başvurular ışığında danışanlar, din görevlisi ile görüşmekten rahatlama hissettiklerini ve müftülük bünyesinde bir büronun onlara huzur verdiğini belirtmektedirler. Aile probleminin çözümü amacıyla ADRB'ye başvuranlardan, daha sonra memnuniyetini ifade etmek

⁵⁹ Amine Nuriye Çıtrık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 268.

⁶⁰ Balıkcı, *Konya'da Aile İçi Sorunların Din Sosyolojisi Perspektifinden İncelenmesi*, 40.

⁶¹ DİB, *Din Hizmetleri Raporu-2018*, 125.

üzere ziyarete gelenlere, aile bürosu çalışanları pek çok kere şahit olmuştur⁶². ADRB'ye aile problemlerini, çocuğuyla sorunlarını anlatmak üzere yukarıda gösterildiği üzere pek çok kişi başvurmaktadır. ADRB'ler, çağın getirdiği sorun ve dönüşümlerin bilincinde olarak danışmanlık ve rehberlik yapmaktadır. ADRB'ye çok çeşitli konularda başvurular yapıldığı benzer araştırmalarda dile getirilmiştir⁶³. 2003-2011 yılları arasında Ege Bölgesindeki il müftülüklerinde bulunan Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarına gelen kartekslerin incelendiği araştırmada, bürolara ilginin iyi durumda olduğu, genelde kadınların başvuru yaptığı, soruların aileye yönelik çok farklı nitelikte olduğu ortaya konmaktadır. Sorulara cevap bulma, sorunlarda manevi destek hizmet alma bağlamında müftülükler bünyesinde büroların kurulmasının olumlu bir gelişme olduğu ifade edilmektedir⁶⁴. ADRB'ye gelen sorular ve çözüm beklenen konular daha çok aile içinde yaşanan sorunlara ilişkindir. Sorular genelde aile içi geçimsizlik, şiddet, cinsel problemler, nikâh ve aile içi iletişimde yaşanan sıkıntılarla ilgilidir. ADRB'ye gelen problemlerin çok çeşitli ve boyutlu olduğu, araştırma neticesinde ortaya konmaktadır⁶⁵. Belirtilen araştırmalar ADRB'nin ülkemiz şartlarında ihtiyaç olduğunu ve gittikçe önem ve değer kazandığını göstermektedir. İlgili alanyazınla mevcut araştırmada ADRB'lere yıllar içinde ilginin gittikçe arttığını gösteren Grafik 1'den elde edilen bulgunun örtüştüğünü göstermektedir.

ADRB Hristiyanlıktaki günah çıkarma işleminin zamanla dinî rehberliğe dönüşmüş hali olan pastoral care'in (danışmanlık) bir benzeri olarak Türkiye ilk defa uygulanan bir sistem olarak geliştirilmesi gerekmektedir. ADRB'de çalışan din görevlilerinin, Hristiyan danışmanların eğitimlerine kıyasla yeteri kadar donanımlı olmadığı, Psikolojik Danışma ve Rehberlik uzmanlarından destek alınarak görüşme teknikleri vb. alanlarda beceri eğitimlerini almaları gerekmektedir. ADRB bürolarında çalışan uzmanlar aile danışmanlığını gerçekleştirmekte, ama her biri farklı ve bireysel aile danışmanlığı tekniklerini kullanmaktadır. Bu bağlamda uzmanlar arasında ortak bir dilin oluşması ve koordinasyonu gerekmektedir⁶⁶. ADRB'de çalışan din görevlilerinin sadece dinî bilgiye sahip olmakla yetinmedikleri psikoloji biliminin verilerinden yararlanmaları gerekmektedir. İlgili alanyazında bu alanda çalışan kişilerin donanımlı olması ve donanımlarını güncel tutması gerektiği şeklindeki sonuçlar çalışmada görevlilerin sürekli farklı projelerle topluma hizmet ettiği şeklindeki verilerle örtüşmektedir.

ADRB'ler, aile olmanın sorumluluğunu taşımayı ve eş olma bilincini dinî referanslar ışığında vermeye çalışmaktadır. Çağın getirdiği dönüşüm ve zorlukların farkında olarak aile bireylerini güçlendirmeye gayret etmekte ve her geçen yıl yeni projeleri ortaya koymaktadır⁶⁷. Bununla birlikte Aile bürolarındaki projelerin daha çeşitli olması gerekmekte, aile büyükleri ile iletişim, güncel yeni konularla ilgili proje içerik ve kapsamı genişletilmelidir. Dinî danışmanlık görevini yerine getiren personelin donanımlı olmasının yanında kendini sürekli geliştirmesi ve güncellemesi gerekmektedir. Bunun için din psikolojisi, din sosyolojisi ve din eğitimi alanlarında lisans üstü eğitim alması ADRB'lerin etkinliğini artıracaktır⁶⁸. Aile bürosuna başvuruda

⁶² Akbulut, "Hayata Dokunanlar", 00:22:05-00:30:10.

⁶³ Salih Aybey, *Dini Danışmanlık Bağlamında Aile ve Dini Rehberlik Büroları*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3/2 (Şubat 2015), 4.

⁶⁴ Suzan Yıldırım, Yaşanmış Olaylar Bağlamında Dini Danışmanlığına Konu Olan Aile İçi Sorunlar: Bursa ve İzmir Örneği, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 59.

⁶⁵ Saadet Çiftkat, Diyanet İşleri Başkanlığı Bünyesinde Aile İrşad ve Rehberlik Hizmetlerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi (Elazığ İli Örneği), (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 88.

⁶⁶ Hülya Kılınçer, Aile, Psikoloji ve Din: Aile ve Dini Rehberlik Bürosu (ADRB) Çalışanlarına Yönelik Psikoeğitim Örneği, Diyanet İlmî Dergi 58/4, (Haziran: 2022), 4.

⁶⁷ Necla Yılmaz, Aile İrşad ve Rehberlik Bürolarında Yapılan Dini Danışmanlık: Çorum Örneği, (Çorum: Çorum Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 188.

⁶⁸ Yasemin Angın-Nurullah Altaş, Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psikososyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18/2, (Haziran: 2018), 685.

AİLE VE MANEVİ DESTEK HİZMETLERİNİN FONKSİYONLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇÖZÜMLEME

bulunanlar, aslında dinî bir soruna cevap bulmadan ziyade psikososyal sorunlarını ifade etmeye çalışmaktadırlar. Ama ADRB’de görev yapan din görevlileri dinî soruyu cevaplamada daha işlevsel oldukları halde, diğer problemleri tam olarak ele alıp çözüm bulma noktasında yeterli olamamaktadır. Büro görevlileri danışmanlık koşul ve becerilerini tam olarak sergileyememektedir⁶⁹. Bundan dolayı ADRB’de çalışan din görevlilerinin en temelde İslam hukuku alanında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. ADRB’ye başvurular nikâh vb. alanlarda yoğunlaşmakta İslam hukuku bilgisinin yanı sıra terapötik görüşme teknikleri becerilerini içermektedir. Özellikle nikâh-boşanma konularında eşlerin eksik veya hatalı fikhî bilgi ve anlayışlarının düzeltilmesi, danışmanlıkta manevi değerler vurgulanmalıdır. ADRB’ye gelen başvurular, ADRB’lerin, toplumsal sorunlara ve özelde aile problemlerine önemli bir alternatif olduğunu göstermektedir. Aile problemlerinin de her geçen gün çeşitlendiği ve büro çalışanlarının da bu oranda donanımlarının desteklenmesi gerektiği ve artık sadece dinî bilgiye sahip olmanın ADRB’de görev yapmak için yeterli olmadığı, aile sorunlarının psikolojik, sosyolojik, hukuki, tıbbi boyutlar barındırdığı ortadadır⁷⁰. Mevcut çalışma ile ilgili alanyazında ADRB’de görev yapan personelin kendi alanları dışında psikoloji gibi alanlarda eğitim alması şeklinde sonuçla örtüşürken; mevcut araştırma ADRB’deki görevlilerin sürekli olarak yaptıkları farklı projelerle kendilerini geliştirdikleri ve yeniledikleri şeklindeki sonuçla örtüşmemektedir. Alanyazınla mevcut çalışmanın bu açıdan sonuçlarının örtüşmemesindeki temel sebebi araştırmacı; zaman içinde ADRB’deki personelin kendini hem teorik hem de uygulama açısından geliştirmesine bağlamaktadır.

8. ÖNERİLER

Büroların daha da aktif olabilmesi, özellikle büroda çalışan personelin donanımı ile de yakından ilgilidir. Buradan hareketle, ADRB’de görev alan personele aile danışmanlığı imkânı sağlanarak donanım ve mesleki yeterlilikleri artırılabilir. DİB, daha geniş kesimlere ulaşabilmek adına Aile Sağlığı Merkezlerinde Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu açabilir. Manevi danışmanlığın bir kereliğine mahsus olmayıp devamlı olması esas olduğundan aile sağlığı merkezlerinde profesyonel destek sürekli yapılabilir. Sağlık nedeniyle başvuran kişiler, istedikleri takdirde manevi aile danışmanlığa erişim sağlayabilir. Aile sağlığı merkezinde görevlendirilecek din görevlilerinin sahip olması gereken formasyon ve beceriler için çalışmalar yapılabilir. Burada görev yapacak din görevlisi, ilahiyat mezunu olmakla beraber aile danışmanlığı sertifikası ve danışmanlık eğitimine ilaveten aile ile ilgili alanlarda lisansüstü eğitim almış kişilerden seçilebilir. Danışmanlık hizmetleri, risk grubunda olan aileler için daha aktif uygulandığı gibi; aile sağlığı merkezine kayıtlı tüm aileler için istedikleri takdirde manevi destek imkânı sağlayabilir.

Manevi destek disiplinler arası verilebilir, ilahiyat ve sosyal hizmet eğitimlerinin yanında dinî danışmanlık ve rehberlik formasyonuna sahip, danışma ve rehberlik eğitimlerini almış din alanında uzman kişiler seçilebilir. Danışmanlıkta empatik bakış gerekir, bir insanı anlamak için onu etkin dinlemek, kolay ulaşılabilirlik, ortak değer paylaşımı ve güvenin önemli olması nedeniyle, bu eğitimlere ilaveten kişisel beceri ve donanıma sahip, ekip ruhu içinde çalışma ahlakına sahip olanlara öncelik verilebilir.

⁶⁹ Mehmet Salih Kumaş, Sulh Temelli Manevi Yönelimli Aile Danışmanlığı: Aile ve Dini Rehberlik Büroları İçin Bir Model Önerisi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi 4/1, (Ocak: 2024), 73.

⁷⁰ Ahmet Kaşdıbi, Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurular Bağlamında Ailede Ortaya Çıkan Sorunların Analizi: İstanbul Örneği, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 12/2, (Haziran: 2023), 850.

KAYNAKÇA

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. *Aile Rehberliği*. Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2008.

Akbulut, Sedide. "Aileye Dinî ve Manevi Rehber: Aile Büroları." *Diyanet Aylık Dergi*. Şubat 2019. https://yayin.diyanet.gov.tr/makale/aileye-dini-ve-manevi-rehber-aile-burolari_-aileye-dost-ve-rehber-olmak_-aile-ve-dini-rehberlik-hizmetleri/sedide-akbulut/manevi-danismanlik-ve-rehberlik/5567/174

Akbulut, Süleyman. "Hayata Dokunanlar". *Diyanet TV*. 7 Ağustos 2020 www.diyanet.tv/hayata-dokunanlar.

Aktay, Yasin. "Modern Dünyada Ailenin Dönüşümü ve Muhtemel Geleceği Üzerine Mülâhazalar ve Geleneğe Dayalı Problemler". *Küreselleşen Dünyada Aile*. 177-189. Ankara: TDV Yayınları, 2010.

Alisinanoğlu, Fatma. "Parçalanmış Aileler ve Ailenin Parçalanmasının Çocuklar Üzerindeki Etkisi" *Küreselleşen Dünyada Aile*. 306-335. Ankara: TDV Yayınları, 2010.

Altaş, Nurullah-Köylü, Mustafa. *Dinî Danışmanlık ve Din Hizmetleri*. İstanbul: Gündüz Eğitim Yayıncılık, 2010.

Altaş, Nurullah. "Cami Dışı Din Eğitimi Etkinliklerini Biçimlendiren Temel Kavramlar ve Bu Alanda Yeni Kavramsallaştırmalar: "Dinî Danışmanlık" ve "Manevi Sosyal Hizmetler"". *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu*, 2, 295-316. Ankara: DİB yayınları, 2012.

Angın, Yasemin-Altaş, Nurullah. "Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psikososyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2, (Haziran: 2018), 685. <https://doi.org/10.30627/cuilah.433365>

Aybey, Salih. "Dini Danışmanlık Bağlamında Aile ve Dini Rehberlik Büroları". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/2 (Şubat 2015), 4.

Aybey, Salih. *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirilmesi (Ege Bölgesi Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Aydın, Mustafa. *Kurumlar sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap, 2015.

Bahçekapılı, Mehmet. "Avrupa'da İslam Din Eğitimi Modelleri". *Marmara Üniversitesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2011, 21-64.

Balıkçı, Ayşe Betül. *Konya'da Aile İçi Sorunların Din Sosyolojisi Perspektifinden Değerlendirilmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=NFbBsrWpmMxkGDquOq-IEw&no=HGObJH8Rm3eAkqLdS8wIKA>

Bayer, Ali. "Ailede Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Çözüm Önerileri". *Antakiyat/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, 1 (2), 215-234.

Canatan, Kadir ve Yıldırım, Ergün. *Aile Sosyolojisi: Bilimsel ve Kuramsal Çerçeve*. İstanbul: Açılım Kitap, 2011.

Cebeci, Suat. *Dinî Danışma ve Rehberlik*. Ankara: DİB Yayınları, 2016.

AİLE VE MANEVİ DESTEK HİZMETLERİNİN FONKSİYONLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇÖZÜMLEME

Christensen, L.B., Johnson, R.B., & Turner, L.A., “Nitel ve Karma Yöntem Araştırmaları”. çev. Ahmet Aypay. *Araştırma yöntemleri desen ve analiz* ed. Christensen, L.B., Johnson, R.B., & Turner, L.A. Ankara: Anı, 2015.

Clebsch Wiliam-Jaekle Charles R., *Pastoral Care in Historical Perspective*, Londra: Harper and Row Publishers, 1967.

Çakmaklı, Kemal. *Aileler İçin Sosyal Hizmet*. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.

Çıtrık, Amine Nuriye. *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.

Çiftkat, Saadet. *Diyanet İşleri Başkanlığı Bünyesinde Aile İrşad ve Rehberlik Hizmetlerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi (Elazığ İli Örneği)*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/445930>

Demirtaş, Bayram. “Diyanet İşleri Başkanlığının Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri”. *Diyanet Aylık Dergi*. Şubat. 2019. <https://yayin.diyanet.gov.tr/makale/diyanet-isleri-baskanliginca-yurutulen-manevi-danismanlik-ve-rehberlik-hizmetleri/dr-bayram-demirtas-/manevi-danismanlik-ve-rehberlik/5566/174>

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Din Hizmetleri Raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015. www.diyanet.gov.tr.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Din Hizmetleri Raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016. www.diyanet.gov.tr.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Aile ve Dini Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi*. 2008. <https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr>.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Görev ve Çalışma Yönergesi*. 2019. www.hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Strateji Raporu*. www.diyanet.gov.tr.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Din Hizmetleri Raporu-2015*. 2015. www.diyanet.gov.tr.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Din Hizmetleri Raporu-2016*. 2016. www.diyanet.gov.tr.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Din Hizmetleri Raporu-2017*. 2017. www.diyanet.gov.tr.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Din Hizmetleri Raporu-2018*. 2018. www.diyanet.gov.tr.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Din Hizmetleri Raporu-2019*. 2019. www.diyanet.gov.tr.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Din Hizmetleri Raporu-2021*. 2021. www.diyanet.gov.tr.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Din Hizmetleri Raporu-2022*. 2022. www.diyanet.gov.tr.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. *Din Hizmetleri Raporu*. 2018. www.diyanet.gov.tr.

Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığı Görevleri*. 2018. <https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/sayfa/48/>.

Dönmezer, Suphi. *Toplumbilim*. İstanbul: Beta Yayınları, 1999.

Düzgüner, Sevede. "Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Arka Planı: Din ve Maneviyat." *Diyanet Aylık Dergi*. Şubat. 2019. <https://yayin.diyanet.gov.tr/makale/manevi-danismanlik-ve-rehberligin-arka-plan-din-ve-maneviyat/sevede-duzguner/manevi-danismanlik-ve-rehberlik/5568/174>.

Erdoğan, Ömer. İletişim kaygısı gelişiminde aile iletişim kalıpları ve paradoksal (çift bağ) iletişimin etkisinin incelenmesi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

Erkal, Mustafa. *Sosyoloji*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1993.

Gedikkaya, Fatma Gül. *Türkiye’de Aile Politikaları: 2003- 2018 Dönemi Üzerine Analiz*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

Güran, Nesrin. "Aile Hizmetleri". *Aile Yazıları*-4. ed. Saim Sakaoğlu, Mehmet Aça, Pervin Ergun. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Kurumu Araştırma Yayınları, 1991.

Kalaycı, Ahmet Rasim. *Tek Ebeveynli Aileler*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2011.

Karadağ, Şule. *Evlilik uyumu ilişkisinde aile içi iletişimin rolü: Konya örneği*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Kaşdibi, Ahmet. "Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurular Bağlamında Ailede Ortaya Çıkan Sorunların Analizi: İstanbul Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 12/2, (Haziran: 2023), 850. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1225346>

Kılınçer, Hülya. "Aile, Psikoloji ve Din: Aile ve Dini Rehberlik Bürosu (ADRB) Çalışanlarına Yönelik Psikoeğitim Örneği", *Diyanet İlmi Dergi* 58/4, (Haziran: 2022), 4.

Kır, İbrahim. "Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (36), 2011, 381-404.

Koç, Mustafa. "Manevi (Psikolojik) Danışmanlık ile ilgili Batı’da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012,12 (2), 201-237.

Konya Müftülüğü. "Aile Okulum Mahallemde Projesi Devam Ediyor". Erişim 7 Ağustos 2020. www.konya.diyanet.gov.tr.

Köylü, Mustafa. "Din Hizmetlerinde Çağdaş Yönelimler ve Hizmetler –ABD ve Kanada Örneği-. I. *Din Hizmetleri Sempozyumu*, 2008, 524-540. Ankara: DİB Yayınları, 2008.

Köylü, Mustafa, "Ailede Din Eğitimi". *Din Eğitimi*. ed. Mustafa. Köylü, Nurullah. Altaş. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.

Kumaş, Mehmet Salih. "Sulh Temelli Manevi Yönelimli Aile Danışmanlığı: Aile ve Dini Rehberlik Büroları İçin Bir Model Önerisi". *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi* 4/1, (Ocak: 2024), 73.

Lartev, Emmanuel. *In Living Color: An Intercultural Approach to Pastoral Care and Counseling (Practical Theology)*. Londra: Jessica Kingsley Publishing, 2003.

Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.

Merriam, Sharan. B, "Nitel Araştırma Nedir?". çev. Selahattin Turan. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. ed. Sharan B. Merriam. 3-20. Ankara: Nobel, 2015.

AİLE VE MANEVİ DESTEK HİZMETLERİNİN FONKSİYONLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇÖZÜMLEME

Neuman, Lawrence.W. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. çev. Sedef Özge. İstanbul: Yayın Odası, 2010.

Nişancı, Zübeyr. "Sosyodemografik ve Sosyokültürel Farklılıkların Eşler Arasındaki Çatışmaya Etkisi". ed. Murat Şentürk-Yasemin Esen. *Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi*, 212-227. Ankara: TDV Yayınları, 2018.

Özen, Sevinç. "Aile kurumuna bazı sosyolojik yaklaşımlar". *Aile Yazıları 1*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, 1991.

Özkaya, Cevat. *Türkiye'de aile ailenin yapısal özellikleri, işlevleri ve değişimi*. Ankara: Sekam Yayınları, 2010.

Öztürk, Ezgi. *Aile bütünlüğünün korunması kapsamında diyanet işleri başkanlığı aile ve dini rehberlik bürolarının işlevi: Antalya örneği*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=G5_JDoWAPyurmrmT9yam9A&no=R-3Wp8bwO9hAcs_AzJ4Oig

Patton, Michael Quinn. "Nitel Araştırmanın Doğası". çev. Mehmet Bütün-Selçuk Beşir Demir. *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* 1-36. Ankara: PegemA, 2014.

Peker, Ayşe Zuhal. *Aile İçi Sorunların İyileştirilmesinde Manevi Destek ve Rehberlik*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023).
<https://gcris.pau.edu.tr/bitstream/11499/57360/1/223986131%20-%20Ay%20c5%9fe%20Zuhal%20Peker.pdf>

RTÜK, Radyo Televizyon Üst Kurulu. *Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması-3*.
[https://www.rtuk.gov.tr/Media/FM/Birimler/Kamuoyu/2013%20Y%C4%B1%C4%B1%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%C4%B1%20\(1\)_0110.pdf](https://www.rtuk.gov.tr/Media/FM/Birimler/Kamuoyu/2013%20Y%C4%B1%C4%B1%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%C4%B1%20(1)_0110.pdf)

RTÜK, Radyo Televizyon Üst Kurulu. 2019 Yılı Faaliyet Raporu.
[https://www.rtuk.gov.tr/Media/FM/Birimler/strateji/raporlar/2019raporfaaliyet_1508_\(2\).pdf](https://www.rtuk.gov.tr/Media/FM/Birimler/strateji/raporlar/2019raporfaaliyet_1508_(2).pdf)

Sayın, Önal. *Aile Sosyolojisi-Ailenin Toplumdaki Yeri*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 1990.

Sayar, Kemal. *Olmak Cesareti*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2017.

Tarhan, Nevzat. *Toplum Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.

Tarhan, Nevzat. *Kendinizle Barışık Olmak*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Tatar, Burhanettin. "Yerleşiklik (yuva) ve Sürgün Diyalektiği". *Küreselleşen Dünyada Aile*, ed. Huriye Martı. 51-55. Ankara: TDV Yayınları, 2010.

Tekin, Mustafa. "Yeni Haklar, Yeni Kimlikler ve Aile İsimli Tebliğe Müzakere". *Aile Yapımız Ve Sorunları Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*. 45-60. Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları, 2008.

Tekin, Mustafa. "Toplumsal Kapsamı Bağlamında Din Hizmetleri Üzerine Bir Karşılaştırma". *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, 542-552. Ankara: DİB Yayınları, 2007.

Turan, M. Tayfun- Beşirli, Aslı. "Kentleşme Sürecinin Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri". *Anadolu Psikiyatri Derneği*, 2008, 9 (4), 238-243.

Turğut, Mustafa. *Aile Yapısı Araştırması*. İstanbul: Diner Ofset, 2010.

SBB, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. 11. Kalkınma Planı. 2020. www.sbb.gov.tr

TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. 2020. <https://www.tbmm.gov.tr/>

Yalova Müftülüğü. “Bir Kahve, Bir Hatırat Gençliğe Nasihat”. Erişim 1 Şubat 2025. <https://yalova.diyaret.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=843>

Yaman, Ahmet. *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.

Yerinde Bilgi Edinme Projesi (2008) –Ülke Raporları–, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Yıldırım, Suzan. *Yaşanmış Olaylar Bağlamında Dini Danışmanlığa Konu Olan Aile İçi Sorunlar: Bursa ve İzmir Örneği*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=z1CaEevIs_a4zVnfY65gMQ&no=6NNNFBDyThzXus0gmWMQ2Q

Yıldırım, Ali-Şimşek, Hasan. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011.

Yılmaz, Necla. *Aile İrşad ve Rehberlik Bürolarında Yapılan Dini Danışmanlık: Çorum Örneği*. Çorum: Çorum Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012. https://cdn.hitit.edu.tr/sbe/files/5268_232201512584770.pdf

